ئینصاف و دادگـــەری

نووسینی: هێمن عبدالعزیز

ئـایین و بەرنامـەی خـوا چـون ئایینێکـی خوایـیە، یـەك لە ئەرك و پێویستی یەکانـی بریتـی یـە لـە دادگەری و نواندنی انصاف لە نێوان هەموو کەسێکدا بـە بـێ جـیاوازی، مەرجـی ڕاست گوتن لە دەرهەق کەسێکا ئەوە لە بەرچاو نـاگیرێ داخـوا مـسوڵمانە یـا خـود نا..هەر چەند ئیسلام و مسوڵمانێتی لای خـودا تاکـە مەتڵـەب و داخـوازیە، وەلێ دادگـەری و ڕاست بێژی و بە ئەمەك بـوون شـتێکە بـۆ بەرپا کردنی لە نێوان هەموو چین و توێژێکی خەڵکی دا.. کـە ئەشـڵێین مسوڵمانان لای خوا پیرۆزن، بەڵام ئەو پیرۆزییە دەستی ئەوە ناگـرن کـە ناهەقێکـیان تـیا بـەدی کـرا و بـێ دەنـگ بـین لـە ئاسـتیاندا و هەقەکـەی بـۆ بـەیان نەکـرێ، هـەروەك کە کوفرو بێ باوەڕانیش هێندە لای خـوا قێـزەوین و بێ نرخ و قەڵبن، دیسان گەر هەقێکیان لێ بەدی کرا خراپی ئـەوان وا ناکـات کـە لـە ئیـسلامدا هەقەکانـیان بـە هـەق نـەگیرێن، هـەتا شـەیتانیش بە شەیتانی خۆیەوە لە لای خوا گەر شتێکی چاکی بووتایە یان بیکـردایە، خـوا باسـی چـاکەکەی ئەکـرد بـە لـە بەرچـاوگرتنی خـراپەو شەڕانگێزیەکانیشی.

ئەوانـەی کـە ئـێمەش ئەیڵـێین بریتـی یـە لـە بابەتـێك کـە پـێ‌ی ئەگوتـرێ (الإنصاف) واتە: دادگەری و بە ئەمەکی لە بەردەم ڕاستی یەکاندا.

هەڵـبەت لـە قـوڕئان و لە سوننەتە بە پێزەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ و گوتە زێـرینەکان و ژیانـی خواناسانیـشدا ئـەم سیفەتە زۆر چاك لـە بـەر چاوو و ڕۆشن و ئاشکرا بوو، بۆ نموونە:

خوای گەورە دەفەرموێ:

(١) ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَـــوْمٍ عَلَى أَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى ﴾ المائدة: ٨ **واتـە: ئەی ئەوانەی باوەڕتـان هێـناوە، هەمیـشەو بـەردەوام پابەندی فەرمانەکانی خوا بن، وە شـایەتی دادوەرانـە ئـەنجام بـدەن، وە دوژمنایەتـی هیچ کەس و هیچ لایەك واتـان لـێ نەکات کە لە داد پەروەری لا بدەن، بێگومان داد پەروەری نزیك ترە لە تەقواو خواناسی یەوە.**

(٢) ﴿ يَـــا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْـــوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ إِنْ يَكُنْ غَنِيّاً أَوْ فَقِيراً فَاللَّهُ أَوْلَى بِهِمَا فَلا تَتَّبِعُوا الْهَوَى أَنْ تَعْدِلُـــوا ﴾ النساء: ١٣٥. **واتە: ئەی ئەوانەی باوەڕتان هێناوە هەمیشە داد پـەروەر بـن و شایەتی بۆ خوا بدەن، با شایەتی یەکەشتان زیانی بۆ خۆتان و دایك و باوکتان یا خزمانیش هەبێت، ئەگەر کەسێك لەوانە دەوڵەمەند بێت یـا هـەژار بـێت ڕەزامەنی خوا لەوان لە پێشترە، نەکەن بە هۆی ئارەزوواتی نەفسەوە لە داد پەروەری لا بدەن.**

(٣) ﴿ وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى ﴾ الأنعام: ١٥٢. **واتە: هەر کاتێك قـسەتان کـرد دادگەرانـە بـدوێن و (لایەنـی ناهـەق مەگرن) ئەگەر خزمیش بێت.**

هەروەها پێغەمبەری ڕابەڕو پێشەوامان ﷺ دەفەرموێ:

(١) (اعدلـــوا بين أولادكم في العطية) رواه البخاري. **واتە: لە ڕووی خـەرجی یەکانەوە دادگەری بنوێنن لە نێوان ڕۆڵەکانتانەوە.**

(٢) (لَـــا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ) متفق عليه عن أنس رضي الله عنه. **واتـە:بـاوەڕی نیە کەسێ لە ئێوە تاکو چۆنی بۆخۆی پێخۆشە واش بۆ براکەی خۆی پێ خۆش نەبێت.**

(٣) (ثلاثة من كن فيه فقد استكمل الإيمان.. إنصاف الناس من نفسك وإفشاء الـــسلام والإنـــصاف في الأقطار) رواه) رواه البخاري عن عمار بن ياسر ﵁.
واتە: عەممار ﵁ دەفەرموێ: سێ خەسڵەت هەن هەر کەسێ لە خۆی دا کۆ بکاتـەوە، ئـەوە بـاوەڕی لـە خـۆی دا دەسـتەمۆ کـردووە، کـە بـریتین لـە : جـێگیر کردنـی ئینـصاف و دادگـەری لـە دەروونـی خـۆتدا، سەلام کردن لە هەموو کەس، وە بە ئەمەك بوون لە نێوان هەموو چین و توێژێکەوە.

بنچینەکانی (إنصاف)

هەڵبەت لـە سـۆنگەی ئەمـەوە کـە ئیسلام ئایین و بەرنامەی خوایە و خێرو خۆشـی خەڵکـە لـە دونـیا.. بـۆیە بـەبێ لەبەرچـاو گـرتنی تیکـڕای چـین و تـوێژەکان داخـوا ڕەشـن یـان سـپی، دارانە یا نەدارن، بێ باوەڕن یا بڕوادار ڕۆمـن عەجـەمن، پـیاون یـا ژنـن، سـەرو کـارن یـان بـێ کـارن.. تێکـڕای ئینـسانەکان لـە دیـدی قـورئان و سـوننە دا وەك یـەکن و کـەس ئیمتـیازی بەسـەر کەسـی تـرا نـیە، بگـرە تـەنهاو تەنها ئەو کەس لای خوا حسێبی بۆ هەیـە کـە خواناسـترو لـە خـوا ترسترو بڕوادارترە.. بۆیە ئێمە لێرەوە چەند بنـچینەیەکی گـرنگ ئەکەین بە ئاوێنەی کەسەکان تاکو بزانن و هەوڵدەن کە چـۆن ئەکـرێ مـافی ئینصاف و دادگەری بپارێزن و لە ژیانی ڕۆژانەیاندا چۆن چۆنی مامەڵە لەگەڵ دەرو بەر بکەن:

بنچینەی یەکەم: جێ بەجێ کردنی فەرمانەکانی خوا لە نێوان هەموو خەڵك بـە یەکسانی: وەك پێغەمـبەری خـوا ﷺ فەرمـووی: (ثلاثة من كن فيه فقد استكمل الإيمان.. إنصاف الناس من نفسك وإفشاء السلام والإنصاف في الأقطار) رواه) رواه البخاري عن عمار بن ياسر ﵁. **(لە پێشدا لێکمانداوەتەوە).**

کەوا بوو ئینصاف و دادگەری لە ڕێڕەوی ژیانی مسوڵماناندا ئەبێ شتێکی بەرچاوو و ئاشکرا بێت و وەك کە ئیسلام پاکەو لە ڕووی دادگەری یەوە تەوفیر لە نێوان کەسدا ناکات.. بابای بڕواداریش ئەبێ هەروا بێت.. کەسانێك کە بەڕاست لە ئیسلام و ئایین و بەرنامەکەی خوا حاڵی نەبوو بێت، هیچ پێوەرێك لە مێشکی دا جێی خۆی ناگرێ ئەوە نەبێ کە خۆی ئەیەوێ‌و خۆی حەزی لێ یەتی..!! بۆیە ئەبینین کە هێندێ لە خەڵکی بێ ئاگا.. تەنها ئەوەیان لا گەڕەکە و لا مەبەستە کە هاوتایە لەگەڵ ڕێڕەوو مەزەبی خۆی!! جا با هەقیش بەو نەبێ ئەوە هەرگیز گرفتێك نیە لای ئەو.

بۆ نموونە: مەزەبی یەکان یان حیزبی یەکان تەنها لە مەزەب یان لە حیزبی خۆیانا ئەبینن و بەس.. هەر ئەمەش زۆر جار ئەبێتە هۆی دابڕ دابڕ بوونی مسوڵمانان و لێك ترازان و لێکدابڕان، وە ئەبێتە نێو نیشان و ناسنامەی کۆمەڵگەی ئیسلامی.!! زۆر جار ئەبینی هێندەی کە بابای بڕوادار لە دەست دوژمنان و ناحەزانی بێ جێگایە سەد هێندە بەدەست مسوڵمانی نا دادگەر ناڵە ناڵیەتی و وا وەیلاو گرفتاریەتی..!!

بنچینەی دووەم: بەڵگە لە هەر شتێکاو لە هەر کەسێکا بینرا ئەوە هەقە: جا مەرج نیە کە ئەو کەسە ناحەزتە یان نا، هەر چەند بوونی بەڵگە لە دەست کەسێکا نابێتە شایەتی هەق بۆ ئەو کەسە.. وەك ئەبینین کە شەیتان ئایەتی کورسی فێری (ابــو هريرة) کرد، کەچی، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (صــدقك وهو كذوب) واتە: ڕاستی فێر کردی، کەچی هەر درۆزنە.

بۆیە دژوارترین و خراترین شت کە بنچینەکانی (إنصاف) تێك ئەدات دەمارگیری حیزبی یان دەمارگیری مەزەبی یە!! چونکە دەمارگیری

بکەوێتە مێشکی هەر کەسێکا ئەقڵی لە مێشکا ناهێڵێ‌و دەبەنگ و گەمژەو کەری ئەکا!! چونکە لای ئەم کەسانە تەنها ئەوانە لە سەر هەقن کە لە سەر رێچکەو رێڕەوەی ئەوانن و بەس. !!

خۆ ئەگەر سەرنج لە ژیانی پێغەمبەر ﷺ بدەین ئەبینین کە هەمیشە ئەو پێشەوا نازدارە کە پێشەنگ و ڕابەڕی هەموو ئینسانە، ئینصاف و دادگەر بووە هەتا بەارمبەر شەیتانیش وەك لە پێشەوا ئاماژەمان پێ دا..

هەر دەبێ وابێت، چونکە خوا کە (ارحم الراحمين) و (احكم الحاكمين) ە ئینصافی بە کار هێناوە لە بەرامبەر دووڕووەکانیشا، وەك دەفەرموێ: ﴿ إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ ﴾ المنافقون:١ واتە: ئەی پێغەمبەر ﷺ کاتێ کە دوو ڕووەکان دێن بۆ لات و دەڵێن: ئێمە شایەتی دەدەین کە تۆ پێغەمبەری خوایت!! لە حاڵێکدا کە خوا خۆی دەزانێت کە تۆ پێغەمبەرو فرستادەی ئەویت، لە هەمان کاتدا خوا شایەتە کە ئەو ناپاك و دوو ڕووانە درۆ دەکەن و باوەڕیان بە تۆ نیە. بۆیە ئەبینین کە ئەو پێغەمبەرە نازدارە ﷺ هەموو ژیانی بریتی بوو لە دادگەری، ئەوەتا بە رامبەر بە (لبيد) ئەفەرموێ: (أصدق كلمة قالها لبيد الا كل شيء ما خلا الله باطل..) واتە: ڕاستترین قسەیە کە (لبيد) کردی ، بزانن کە هەر شتێ بۆ خوای تێدا نابێت ناهەقە. یان بەرامبەر بە جوولەکەکان دەفەرموێ: (لا تكذبوهم ولا تصدقوهم). واتە: قسەکانیان نە بە درۆ بزانن و نە بە ڕاستیشیان دا بنێن.

بنچینەی سێ یەم: نابێ لاسایی شێخەکەت یان سەروکارەکەت یان حیزبەکەت بکەیتەوە: چونکە ئەمە پێی ئەگوترێ (تقليد)، هەڵبەت تەقلیدیش یەکە لەو هۆیانەی کە ئینصاف بەخەڵکا ناهێڵێت.. بۆیە

گوتوشیانه (لا تقلد من تحب)، واته: لاسایی ئەو کەسە مەکەوە کە خۆشت ئەوێت.

ئێستا کەسەدەی بیست و یەکە ئەبینین کە مسوڵمانان چەند گیرۆدەی داوی دابڕان و لێك ترازان بوو ون.. چەند بەدەستە فەریکە خوێنەوارەکانی ئێستا (کە مەبەستی زۆرم مورجیئەکانی سەردەمە) ئەبینین کە چۆن لە کۆلکە دارێ دا سڵەمینەوەو بەسەر گۆلکێ دا کەوتوون !! چۆن لای خۆیان لە دژی (مقلد) ە کان و (حیزبی) یەکان و (مەزەبی) یەکان تێ ئەکۆشن و بێ ووچان ماندوو نابن.. کەچی لەمسەرەوە خۆیان بوون بە کەوا سووری (مقلدە) کان و ئەو چوار چێوە حیزبیەی کە ئەوان لە دژی دان، چۆن وە بەر خۆیان تەسکترو تونترو توکمە تر بووە!! ئەگەر حیزبی یەکان یان مەزبی یەکان چەند شێخێك یان چەند مامۆستایەکیان هەیەو ئەوان پێ ی ڕازی نین، خۆ ئەبینین ئەوان یەك کەسەو ئەوەی ئەو بیلێ هەر ئەو هەوە ئەنا هیچ..!!

بنچینەی چوارەم: هەڵە بە هەڵە ڕەت ناکرێتەوە: نابێ بەر پەرچی هەڵە بە هەڵە بدرێتەوە، یان تانەو تەشەر بە تانەو تەشەر بدرێتەوە: وەك ئەو کەسەی هاتە لای کۆلکە مەلایەك و گوتی ئەو پیاوە پەلاماری خۆشکی منی داوەو بە زۆر ماچی کردووە، مەلاش پێی ئەڵی، خوا دەفەرموێ: ﴿ وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا ﴾ (الشورى:٤٠) ، هەستە تۆش خوشکی ئەو ماچ بکەوە!!!

بۆیە کە بینیمان یەکێك جنێو فرۆش و بێ هۆش و سەرخۆشە.. جنێوێك ئەدات، یان تانەیەك ئەگرێت، ئەسڵ وایە تۆ ئامۆژگاری بکەیت و حاڵی بکەیت، ئەنا خوا دە فەرموێ: ﴿ وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلاماً ﴾

(الفــرقان: ٦٣) واتــە: کاتــێ کــە نەفامــەکان (بــە قسەو قسەلۆکی ناشرین بەرەنگاریان دەبن)دەڵێن سڵاو، (خۆیان لە قسەکانیان دەپارێزن).

بنــچینەی پێــنجەم: نابــێ دەست لە کارو باری دڵەکان وەر بدەیت و بچیتە نێو نیازو مەبەستی کەسەکان:

بــێ گــومان هــەر خــوا دانایــە، هــەر خــوا زانایــە بە حاڵی دڵەکان و بە نیازی کەســەکان، ئیــسنان ئــەو کاتــەی کــە حــیکمەت وون ئــەکات ، هێندێ جاران ئەقڵیــشی لــە گــەڵ وون ئــەکات، بــۆیە زۆر جــاران کەسانێك کە ئەبینن با لە بەرژەونــدی ئــەو هەڵــناکات، بــیانووی بــێ کەڵك و بێ بنەماو دوور لە هەموو ڕاســتیەکا ئەهێنێــتەوە، بــۆ ئەوەی خۆی لێ قوتار کات و تۆمەتەکان لەسەر خــۆلا ببات، ئەمــڕۆش کــە ئەبینین کەسانێ کە مەلە نازانن و لە گۆمیشان و گلەیــی لە گۆمەکە ئەکەن، ئەمەش هاوشێوەو هاو وێنەی واقعێکە کە ئەمڕۆ تــێ ی کەوتــووین، لــە ســەرەنجامی تــێ نەگەیشتنمان لــە زانــستە شــەرعی یــەکان و لــە دەقــە شــەرعی یــەکان، هەڵئەســین ئەکەوینــە داوی تــۆمەت بۆ یەکتر بەستن و گلەو گازاندە لە یەکتر کردن، کاتێکیش کە ئەبینین کەسانێ لــە ڕێــزو ڕێــچکەی ئــێمەوەیە، ئــەو دەم ئەو بە پەسند ئەزانین و بە لایەق و شیاوی ئەزانین، هەر چەند هەڵەو نابووت و ناڕێکیش بێت..

نموونەیەك بهێنینەوە:

ماوەیــەك بــەر لەئێــستاو ئێــستاش بــە دوایــەوە، ئەبینین چەن کەسێکی تێ نەگەیــشتوو، بــۆ ئــەوەی بــدەن لــە شێخی ئەلبانی و لە سەنگ و گەوەرەیی ئــەم زانــا ســەر ڕاســت و پاکــە کــەم کەنــەوە، هەڵئەســن و هێندێ لــە گوتە بەڕێزەکانــی تەئــویل ئەکــەن و بــۆ مــەرام و مەبەســی هەوەســیان بــە کــاری ئەهێــنن، ئــەهاتن و ئەیانگــوت: شــێخی ئەلبانــی هــیچ ڕێــزو بــە هایەکــی بــۆ مەزهەبــی ئــیمام حەنــەفی دانــەناوە، کە لەیەك لە گوتەکانی هاتووە، ئەڵێت:

ئەگەر عیسا عليه السلام زیندوو بێتەوە، نە حوکم بە ئینجیل ئەکات و نە حوکمیش بە مەزەبی ئیمام حەنەفی ئەکات! !، خەڵکی کەمین گرتووش چونکە ئەبینن کە شێخی ئەلبانی لە سەر ڕچەو مەزەبی ئەوان نیە، دێن ئەم قسەیەی شێخ دووپات ئەکەنەوەو ئەڵێن: ئەوەتە نیە شێخ چۆن لە پلەو پایەی مەزەبی ئیمام حەنەفی کەم ئەکاتەوەو ئەیخاتە ڕیزی ئینجیل؟! !

ئێمە ئەڵێین: بە داخەوە.. تا خەڵکی ئاوا لە نێو مسوڵماناندا هەبن، ئەوا بە ئەندازەی ئەمەش زیاتر خەڵکی لەم ئیسلامە بە گومان و دڕدۆنگی ئەبن..

چونکە گەر ئێمە هەمان کاسێتی شێخ ئەلبانی لێ بدەینەوە، ئەبیسین کە شێخ، مەبەستی زۆر پاك بووە لە ئاڕاستە کردنی ئەم دەستەواژەیدا، یەکێك لەوانەی کە لە سەر مەزەبی ئیمام حەنەفی ئەبێت و گوتوویەتی گەر عیسا زیندوو بێتەوە بە مەزەبی ئیمام حەنەفی حوکم ئەکات، ئەویش ئەڵێت: نەخێر، گەر عیسا زیندوو بێتەوە، نە بە ئینجیلەکەی خۆی و نە بەو مەزەبەی تۆش کە مەزەبی ئیمام حەنەفی یە حوکم ناکات، بگرە بە ئایینی (محمد المصطفى) صلى الله عليه وسلم حوکم ئەکات..

جا سەرنج دەن کە خەڵکی ئەم ڕاستیە نەبیسن و نەزانن کە شێخ کێ یە کە گوێی لە تەئویلی ئەم سەر شێتانە ئەبێتەوە، جا تا پێی پێوەن لە ئیسلامی وا ڕا نەکەن و ئاوڕیشی لێ نەدەنەوە.. بە ڕاستی ئەمەیە نا ئینصاف و ئەمەیە نا دادگەری.

بنچینەی شەشەم: بۆ بەر پەرچ دانەوەی هەر کەسێك لە کەسەکان، ئەبێ ئەو پەڕی ئینصاف و دادگەری بنوێنیت:

دیسان زۆر جاران ئەم نا دادگەریە لە نێوان (أهل العلم)دا درووست ئەبێت. کەسانێ کە شوێن کەوتەی یەکێ لە زانایان ئەبن، ئەبینین لە

سـەرەنجامی بـە هەڵە تێ گەیاندن و بە هەڵە حاڵی بوون لە زانستە شەرعی یەکان، (یان جوانتر بڵێم: لە سەرەنجامی مل ملانێی پێشەوایان و زانایانی ئیـسلامی) ئەبیـنین ڕۆڵـەکان و قوتابیەکانیان ئەبن بە ئەداتێکی زۆر خراپ بـۆ تانـە و تەشـەر گـرتنی زانایانـی تـری ئیـسلامی، ئەمـە هەقیقەتـێکەو لە گـوتنی ناسڵەممەوە.. زۆر جاران ئەبینین کەوا کەسانێ کە خراپ پەروەردە بـوو ون، تــەنها کاریــان بــۆتە ناشــرین کــردن و غیــبەت کردنــی زانایانــی ئیـسلامی، هـەر جارەی بە تۆمەتێکەوە، جارێ ئەڵێن: ئەم پیاوە، گومڕایە، جـارێ ئەڵـێن: ئـەم پـیاوە لـە مەنهـەج لای داوە، جـارێ ئەڵـێن ئـەم پـیاوە تـەکفیری یە، جارێ ئەڵێن: ئەم پیاوە حیزبیە.. بە داخەوە، نازانن کاتێ کە ئـەم جۆرە هەڵوێست دەربڕینە چەند زەرەر بە ئیسلامە خۆی ئەگەیەنێت.. خۆزگە ئەوانەی کە هەڵگری ئەم جۆرە بۆچوونەشن تۆزقاڵێ لە زانستی ئەم زانایایـە بەهـرەوەر بـن و بـە ئەنـدازەی ئـەوان ئیـستیقامە و خـۆڕاگیران هەبووایە..

بێ گومان ئەم هەڵوێستەش هەر ئەگەڕێتەوە بێ ئینصاف و ناداگەری.

هەڵبەت ئەبێ بزانین چەندی نوێژو ڕۆژوو مەرج و پێداویستی تایبەتی خۆیان هەیـە، هێـندەش (جـرح و تعـديل) و ناسـاندنی زانایان مەرج و پێداویستی خـۆی هەیـە.. ڕەخنە گرتن و نیشاندانی کەم و کوڕیەکان و چاك کردنەوەی چـەمکە هەڵەکانی زانایان تەنهاو تەنها پیشەی زانایانی هاوشێوەی خۆیانەو بەس نەك (طالب العلم).

بنـچینەی حەفـتەم: نابێ موحاسەبەی خەڵك بکەیت بە پێی تێ گەیشتنی خۆت، یان تێگەیشتنی کەسانی تر:

بگرە پێویستە سەرنجی ڕواڵەتی قسەکان بدرێت و خەریك بە خوێندنەوەی دەروونـەکان نەبیت، بۆیە پێویستە کە ویستمان وەڵامی کەسێك بدەینەوە،

یەکەم جار لێ ی بپرسرێ کە تۆ مەبەستت لەم ئاخاوتنە چی بوو؟ یئنجا هەڵوێستی خۆتی تیا دەر ببڕیت.

(هەڵوێستەیەك: بێ گومان ئەو کەسەی کە ڕەخنەی لێ ئەگیرێت، شتێ کە زۆر گرنگە کە هەموو کەس لەبەر چاوی بگرێت: ئەویش ئایا ئەو کەسەی کە ڕەخنەی لێ ئەگیرێت، خۆی بنەڕەتەکەی درووستە، یان نا؟ وەك بڵێین: ئایا ئەو هەر لەسەر ئیسلامی ڕاست و درووست و بەرنامەی ساغ و سەلیم ڕۆنراوە، یان یەکە لەو فیرقانەی کە ئەسڵەن بە هیچ شێوەیەکا لە ئیسلامی ساغ جێگەیان نابێتەوە؟ ئەگەر لە باری یەکەمیان بوو کە بنەڕەتەکی ساغ و سەلیم بوو ، ئەوا ئەم چەند شەرحەی پێش هەڵوەستەکە ئەیگرێتەوە، بۆی نیە بەهیچ تۆمەتێکەوە ئەو زانایە لە پلەو پایەوە نرخی کەم بکرێتەوە، ئەنا گەر وا نەبوو، ئەوا هەقی ئەوەی پێ ئەدرێت کە قسە لە سەر هەڵەکان بکات)

نموونەیەکیش بۆ ئەم بێ ئینصافی یە ئەوەیە کە پیاوێك لەو کەسانەی کە بە دوای هەڵەی زانایانەوە ئەگەڕێ و ڕەفتارو گوفتارەکانیان لێ بژار ئەکات، باسی شێخێکی ئەکرد و دەیگوت: خەڵکینە کەس گوێ لەم پیاوە نەگرێت، چوون ئەم پیاوە وەهابیە! ڕۆژێ کا برا ئەچێتە خوتبەی شێخەکە (کە ئەو پێی وایە: (وەهابیە)، شێخ فەرموودەیەك ئەخوێنێتەوەو ئەڵێت ئەم فەرموودەیە (رواه الشيخان)، کابرای مەلاس گرتووش، بە هەڵی ئەزانی و لە نێو ئاپۆرەی خەڵکەکە هەڵدەسێتە سەر پێو ئەڵێت: ئها خەڵکینە نەمگوت: ئەم پیاوە وەهابیە، ئەوەتە خۆ بە گوێی خۆتان بیستتان کە بە فەرموودەیەکی پێغەمبەر ﷺ ئەڵێت: (رواه الشيطان)؟!!

سەرنج دەن بەڕێزان: چۆن کەسێ کە ئینصافی نەبوو حیکمەتیش و ئەقڵیش لە دەست ئەدات، ئەو چونکە بە نیازی ڕەخنە گرتنەوە گوی لە شێخەکە شل کردبوون چۆن ووشەی (الشیخان) لێ بوو بە (الشیطان).

بۆیە داگەری و ئینصاف بەشێکە لە دیاردەکانی دڵی پاك و چەندی ئینسان پێویستی بە زانستی شەرعی هەبێ، هێندەش زیاتر پێویستی بە وە دەست هێنانی ئەم دیاردە دڵ پاکی یە هەیە.

بنچینەی هەشتەم: بۆ کەس نیە کە حوکمە گشتیەکان بەسەر خەڵکەکاندا بسەپێنێ:

واتە: ئەو کوفرە گشتیەی کە لە فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ دا هاتوون کە دەفەرموێت: هەرچی وا بکات نەفرەتی لێ کراوە، ئەوەی واش بکات کافرە.. وەلێ گەر کەسێك ئەو شتانەی لێ بینرا بۆت نی یە کە پێی بڵێیت: فولانی مادام تۆ وات کرد، ئەوە تۆ کافریت، یان تۆ نەفرەت لێ کراویت..

بۆ نموونە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: هەرچی سوو وەرگرێت، هەرچی بیدات و هەرچی ڕێگەی بۆ خۆش بکات ئەوە نەفرەت لێ کراوە، وەلێ گەر کەسیچکمان بینی کاری سوو ئەکات، ڕاستەو خۆ قەت ناگونجێ بڵێت: فولان کەس مادام تۆ سوو ئەخۆیت، ئەوە تۆ نەفرەت لێ کراویت، چونکە لێرە ڕەنگە پەرچێك هەبێت لەوە کە نەتوانی ڕاستەو خۆ نەفرەتەکەی بە سەرا بسەپێنیت، ڕەنگە ئەم پیاوە ئەم فەرموودەی پێ نەگەیشتبێت، ڕەنگە بیانووی شەرعی لەسەر نەکرابێت، ڕەنگە پێی گەیشتووە، بەڵام ئەوەی بۆ ڕوون نە بووبێتەوە کە ئەم کارە مایەی نەفرەت گرتنی خوایە.. دیسان ئەم هەڵوێستەی کە ئەم ڕاستیانە لەبەر چاو ناگرێت، ئەمەش هەر ئەبێتە بەشێك لە بێ ئینصافی.

بنـچینەی نـۆیەم: تێکەڵ بوون بە کاری کەسانێك: لە ژێر بیانووی ئەوە کە بەهەقـی ئەزانـێت کـە دەسـت لـە کـارو بارەکەیەوە وەربدەیت. هەر لە بەر ئەوەیـە کـە پێغەمـبەر ﷺ دەفەرمـوێ: (من حسن اسلام المرأ تركه مالا يعنيه). رواه التـــرمذي عـــن ابي هريـــرة رضي الله عنه . واتە: لە نیشانەی مسوڵمانی چاك ئەوەیە کە خۆ لەکاری کەس وەر نەدەیت.

بـۆیە ئەبیـنین کـە ڕۆژێـك عائـشە (ڕەزای خـوای لێ بـێت) هەڵەیەکـی لـە دەرهـەق پێغەمـبەر ﷺ ئەنجامـدا، پێغەمـبەریش ﷺ بانگـی (ابـو بەکـری) باوکـی کـرد رضي الله عنه، و فەرمـووی: ئەی عائشە دەجا یان تۆ قسان بکە یان من، عائـشەش فەرمـووی: نـا تـۆ قـسان بکـە بـەڵام (ولا تقل إلا صدقا)!! ئەبو بەکریش لـە عائـشە بڵـند بـووەوەو شەقێکی لێ دا، ئەوە ئەبو بەکر بە سێ سـەر بەهەقـی ئەزانی کە ەئم هەڵوێستە لە دەرهەق عائشەوە ئەنجام بدات، یەکـەم، ئـەوە بـە چـاوی خـۆی ئەبیـنێ کـە چـۆن عائـشە ئـەم قـسەیە بـە پێغەمـبەر ﷺ ئەڵـێت، دووەم: پێغەمـبەر ﷺ خـۆی بانگـی ئەبـو بەکـری کردووە، کە شایەتی حاڵی عائشە بێت، سێ یەم خۆ ئەو باوکی عائشە بوو، گـەر ئـەو موحاسـەبەی نـەکات ئـەی کـێ بـیکات،؟! کەچـی پێغەمـبەر ﷺ فەرمووی: (ئەی ئەبو بەکر ئێمە خۆ بۆ ئەوە بانگمان نەکردیت!

سـەرنج دەن چـۆن پێغەمـبەر ﷺ ئـەم هەڵوێـستەی (ابـو بکـر)ی بـە ناداد گەری لێکدایەوە..

بنچینەی دەیەم: کەسێ کە هەڵە ئەکات، ئەبێ سەرنجی بەرنامەکەی بدرێت کە ئایا لەسەر بەرنامەیەکی درووستە، یان لاڕێ یەو دوور و نا درووستە:

کەسێ کـە لەسـەر بەرنامەیەکی درووستەو هەڵەیەك ئەکات، ئەوە گوناهە و بـۆت نیە تاوانەکە بخەیتە سەر بەرنامەکەی، چونکە لە بنەڕەتا بەرنامەکەی سـاغ و سـەلیم و بـێ خەوشـە، بـۆیە هەڵەکـە لـە کەسـەوەیە نـەك لـە

نبەرنامەکەی، خۆ گەر کەسێکیش کە لەسەر ڕچەو ڕێبازێکی دوور لە ڕاستی و دوور لە شەرعی خوایە، ئەوا پێویستە کەم و کوڕی و خراپەی بەرنامەکەیمان هەردەم لە بەر چاو بێت، کە بابای ئاوا خراپ پێ ئەگەیەنێت.

بنچینەی یانزەیەم: هەق پێویستە وەربگیرێت، جا ئەم هەقە لە هەر کێ یەکا بێت: بی ناسی یان نەیناسی، مسوڵمانە یان بێ باوەڕ، چونکە هەق ئەوەیە کە لە لای خواوە هاتووە، وەك دەفەرموێ: ﴿ الحَقُّ مِن رَّبِّكَ ﴾ البقرە: ١٤٧

چەمکێکی تر لە چەمکە هەڵەکان ئەوەیە: کە حەیفێ دیسان ئەوانەی کە دوو چاری نەخۆشی دەمارگیری مەزەبی بوو ون، تەنها هەق لە خۆیاندا ئەبینین، خۆ ئەگەر ئەم هەقە لە کەسێکا بەدی کرا، کە لەسەر نەهج و بیرو بۆچوونی ئەو نەبوو، ئەوا خۆی بە پەردەی کەعبەشەوە هەڵواسێت، ئامادە نیە کە لێ ی وەربگرێت، (بۆیە ئیمام عەلی ﵁) دەفەرموێ: (هەق وەرگرە گوێ مەدە کە کێ گوتوویەتی) بۆیە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴾ الزمر:١٨. واتە: ئەوانەی کە گوێ بە قسەو گوفتار دەگرن و پەیڕەوی چاکترینی دەکەن، ئا ئەوانە کەسانێکن کە خوا هیدایەت و ڕێنموونی کردوون، ئەوانە خاوەنی عەقڵ و ژیری و بیرو هۆشن. یان دەفەرموێ: ﴿ وَلا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَى أَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى ﴾ المائدة: ٨ (پێشتر مانا کراوە)

بنچینەی دوانزەیەم: ئەبێ وەڵامی هەڵە بە حیکمەت بدرێتەوە:

کەسێ کە ئەبینیت هەڵەیەك ئەکات، یان هەڵوێستێکی ناشەرعی لێ بەدی ئەکرێت، جوانترین وەڵام و بەرپەرچدانەوەی هەڵەکەی ئەوەیە کە حیکمەت

و کارزانـی دەگەڵدا بـە کـار بهێنـیت.. بـۆ نموونە کەسێك کە ئەبینیت ڕیش ئەتاشـێت، یـان گـوێ لـە گۆرانـی ڕا ئەگـرێت، بۆت نیە ڕاستەو خۆ تۆمەتی بـیدعەی بخەیەتـە پاڵ، چونکە ڕەنگە ئەو کەسە ئەمەی پێ نەگەیشتبێ کە ڕیـش تاشین یان گوێ گرتن لە گۆرانی بیدعەیەکەو لە ئیسلامدا بەرهەڵستی لێ کـراوە ڕەنگـە کاتـێ کـە تـۆ پـێ ی ئەڵێیت برای باوکم ئەو شتە بیدعەیە، ئـەو زۆر لـەوە لـە ڕق ڕابـچێت کـە خـۆی لـە نـێو ئـەو هەمـوو تـۆمەتەدا ببینێـتەوە، بەڵام کاتێ کە پێ ی ئەڵێیت: بەڕێزم ئێمە پێویستە کەوا شوێن پێغەمـبەر کـەوین ﷺ و هـەر ئـەو پێـشەنگ و سەرمەشـقی ئـێمەیە کـە مـسوڵمانین و چـون مەرجـی خۆشەویـستنی خوا کە ئێمە ڕۆژانە بەنگەشەی بـۆ ئەکـەین ئەوەیـە کـە شـوێن ڕێـبازی پێغەمـبەرەکەی ﷺ زۆر بـە چـاکی بکـەوین و ... هـتد هـەروەها خۆشەویـستی ئیـسلام و پێغەمبەری ئیسلام و قورئان و مسوڵمانانی لا پەسند کەین ، ئەو دەم زۆر ئاسانە کە ئەو سیفەتە خراپانەی لە بەر خۆی دابڕنێت..

بنچینەی سێنزەیەم: شاردنەوەو پەردە پۆش کردنی هەڵەی زانایان لەسەر هەموو کەسێکا پێویستە:

چـونکە زانایـان میراتگـری پێغەمـبەرانن وەك هەمـوو لایـەك ئەزانن، زانایان چـراو ڕۆشـنکەرەوەی بەرچـاوی هەمـوو کەسـێکن.. زانایان نەبن خەڵکی بە کوێـری بـە ڕێگـادا ئـەڕۆن، زانایـان نـەبن، خەڵکی تێکبەر ئەبن و کەس خۆ دەبـەر کـەس ڕاناگـرێ و یەکتر ئەخۆن.. بۆیە پێویستە قەڵغان و سووپەری زانایـان بـین و لـە هـەر ئاسـتەنگ و پەرچێکا بـە هانایـان بچین و لە پیلانی خـراپ و چـاوی ناحـەزان و فـێڵ و تەڵەکـەی دوژمـنان بیپارێـزین، پاراسـتنی زانایـان پاراسـتنی میراتـی پێغەمـبەرانە.. هەمـوو ئـەو زانایانـەش کـە ئێمە مەبەسـتمانە هەردەم بەرگریان لێ بکەین، هەڵبەت ئەو زانایینە ئەگرێتەوە کە

ڕێ و شوێنی پێغەمبەری پێشەوا ﷺ بەچاکی و بە پاکی گرتۆتە بەر.. ئەمە هەر ئەو زانایانەش ئەگرێتەوە کە خاوەن نەهەجێکی فیکری ئیسلامین.. چونکە ئەمڕۆ چونکە خەلیفەمان نیە.. ئەشێ ئەوەش بشێت کە خەڵکی ئەوە لە هێندێ زانایان دا ببینن کە لەسەر نەهجی درووست نەبن، هەڵبەت بەندە مەبەستم لەو زانایانەیە کە کەوتوونەتە بەرەیەك لە بەرەکانی ئیختیلاف بوون و کۆك نەبوون لەسەر دەنگەکان.

بۆ نموونە: (خەڵکانێك کە پێیان وایە لە سەر نەهجی سەلەفی سالْحن و هەر ئەوانن ئەهلی سوننەو جەماعە، ئەکەونە بەرەی ناکۆکی دەگەڵ کەسانێك کە باوەڕیان بە کاری حیزبی یەوە هەیەو پێیان وایە ئەمڕۆ لەو سات و کاتەی ئێستامان دا زۆر بە پێویستی ئەزانن کەوا ئیسلام لە چوار چێوەی کۆمەڵگا یان حیزبێکا جێ بە جێ بکرێت خۆ ئەوانەش پێیان وایە کە لە سەر ڕێبازو سوننەتی پێغەمبەری ئەکرەمن ﷺ.. بۆیە هەق نیە و شیاویش و درووستیش نیە، کە لەبەر ئەوەی ئەم دوو تاقمە لە چەند خاڵێکا یەك ناگرنەوە، ئیتر بۆیان درووستە هەڵەکان لە یەکتر هەڵگرنەوە، تۆمەتی گومڕایوو لادان لە مەنهەجیان بدەنە پاڵ)! بۆیە پێویستە کە هەقەکان زۆر بە ئەدەب و ڕەچاو کردنی شێوازی پێغەمبەرمان بەکار بهێنین. وە کاتێ کە عەیبی یان هەڵەیەك لە زانایەکا ئەبینن پێویستە، سەرەتا، لامان نهێنی بێ و لێ ی لە هەللا نەدەین وناوو ناوبانگی ئەو زانایە نەزڕێنین. خۆ ئەگەر هەڵە یان عەیبەکەش بڵاو بوویەوە، پێویستە کە بیانووی شەرعی بۆ بهێنینەوەو تەئویلی چاکی بۆ ببینەوە. (ئەمەیە دادگەری و ئینصاف لە ئیسلامدا).

بنچینەی چواردەم: درووست نیە کە تەنها (ولاء و براء)ت بۆ چەند شێخێك هەبێت و بەس: بەو مانایە کە ئەوەی هەیەو نیە تەنها ئی ئەو

شـێخه ڕاسـتەو درووسـتەو ئـەوەی لەگـەڵ ئەو شێخه هامڕا نەبێت، ئەوه نا درووسـتە و نابـێت وەریـبگیرێت.. بـە داخـەوە، ئەمـڕۆش ئەو زەمەنەیە کە تـێی کەوتـووین، ئەبینن کەوا کەسانێك کە لە مەدرسەیەکا پەرەوەردە بوو ون، وایـان بۆ درووست بووه کە جگە لەو مەدرەسەیە درووست نیه سەر بە هیچ مەدرسەیەکی ترا بیت.. ئەبیننن ئەمڕۆ کە چۆن کەوتوونەتە بەر گیانی زانایـان و شـەن و کـەویان ئەکـەن و بـێ ڕەحمانـە ئەکەونـە بـەر خواردنـی گۆشـتی یـان و وەك بنێـشتە خۆشـکە هەردەم لە سەر زمانیانیایە و غیبەت کـردن لایـان ئـاو خـواردنەوەیەو جـێگای ئەجرو پاداشتی خوایە..!! تۆ کە دێیت باسـی هـەر زانایەکـی لا ئەکـەیت ئـەو دێـت بـە گومـراو گومڕاکەریان ئەزانـێت.. تـەنها ئەوانـە نەبێت کە هامڕاو هاودەمی شێخەکەی ئەوانن..!! به داخەوە ئەمەش هەر بێ ئینصافی و دادگەری یە.

بنـچینەی شـازدەیەم: درووسـت نـیە کـە خەڵکـی بەچـەند کەسـێکا تاقـی بکەیتەوە:

ئەبیـنین دیسان کەسـانێك کـە بـیرو بۆچـوونێکیان هەیـە و کـەمێ لـە بیرو بۆچـوونی ناحەزەکانیان ئەچێت دێن سیفەتی هەمان ناحەزیان ئەدەنە پاڵ. بـۆ نمـوونە کەسـانێك کـە لـە هەڵوێـستکا خەسـڵەتێکی خەوارجـی تـیا درەوشـاوەیە، دێـن یەکسەر تۆمەتی خەوارجی یان ئەدەنە پاڵ و لە هەموو شوێن و ووتارو نووسین و کتێبێکا بە خەوارجیان ئەزانن. ئەمەش بی گومان بەشێکە لە نا دادەگەری و بێ ئینصافی.

بنچینەی حەڤدەیەم: پێویستە ڕەخنەکان ئاڕاستە بن بە دیدو بۆچوونەکان نەك بە کەسەکان:

ئەمـەش بریتـی یـە لە ڕەوشتێك لە ڕەوشتەکانی ئینصاف. هەروەك (لوط) پێغەمـبەر عليه السلام بـە گەلەکـەی دەفەرمـوو: ﴿ قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ ﴾

الشعراء:١٦٨. واتە: بە ڕاستی من لە کارو کردەکانتان بێزارو نا ڕازیم. سەرنج دەن لە کاتێکدا کە گەلەکی (لوط) ﷺ بە درندە ترین شێواز ڕوو بەرووی ببوونەوەو بە بە بەدکارترین شێواز وەڵامی بانگەوازی ئەمیان ئەدایەوە، بگرە ئەیانگوت: ﴿أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ﴾ (النمل: ٥٦) یارو یاوەرانی (لوط) دەر بکەن، چون ئەوان کوڕ گەلێکن داخوازی پاك بوون و پاك بوونەوە ئەکەن . کەچی لەگەڵ هەموو ئەو بەد ڕەوشتی یەی کە گەلەکەی هەیان بوو، ئەبینین کە (لوط) ﷺ چۆن وەك باوکێکی بە ڕەحم لەبەردەم گەلەکەی حیکمەت ئەنوێنیو تا ئەتوانێ بە ئاداب و ئەتواری جوان و لەجێ ئامۆژگاریان ئەکات، ناڵێ من لە ئێوە ڕازی نیم، بگرە ئەڵێت: من لە کردەوەکانتان نا ڕەحەتم، ئاخر ئەو پێغەمبەر بوو، بانگەزاز کارو ڕێنوێنی کەرو ئاگادر کەر بوو، ئەو ئەیەوێ چەندی بە گوفتاری چاك ئامۆژگاریان ئەکات، دە هێندە زیاتر بە ڕەوشتی پاکی و بێ گەردی پەیامەکەیان پێ ئاشنا ئەکات.. بۆیە کە ئەمە هەڵوێستی پێغەمبەرێکی دڵ پاك و دەم پاك بێت.. خۆ ئەبێ ئێمە کە بەندەیەکین و ئەرکی بانگەوازیمان پێ سپێرراوە چەندین و چەندین جار لەسەرمانە کە بتوانین بەم شێوازە حیکمەتەوە ڕوو بەرووی نەفام و بێ باوەڕان ببینەوە.. تا ئەوەی لەباردابێ کە ئامۆژگاریان بکەین ئەوە لەسەرمانە کە بیکەین....

بنچینەی هەژدەیەم: دوور کەوتنەوە لە جیدال و مشت و مڕی بێ ئاکام: هەر بۆیە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: (أنا زعيم في ربض الجنة لمن ترك الجدال و هو محق) رواه الترمذي. واتە: من لە خواررووی بەهەشتەوە چاودێرم بەسەر کەسانێك کە وازیان هێناوە لە جیدال و کێشمە کێش ئەگەرچیش لەسەر هەق بن.

دەگێڕنەوە کەوا (طعمة بن ابيرق) زرێ پۆشێکی لە (قتادة بن النعمان) دزی بوو، کە جۆرکە ئاردێکی لە نێو دانرابوو، کاتێ کە نوعمان پرسیاری لە (طعمـــة) کرد ئەمیش سوێنی بە خوا خوارد کە چاوی پێ نەکەوتووە، ئەی چی بەسەر هات؟! کەس نازانێ، زرێ پۆشەکە جۆرکە ئاردێکی تیا بوو، خۆش بەختانە ئاردەکە لە کونێکەوە لێ ی ڕژا بوو، قەتتادەش کە ئەمەی بەدی کرد، شوێن ڕێڕەوەی ئاردەکە هەنگاوی گرت، ئەڕوا ئەبینێ کە ڕیچکە ئاردەکە بەرەو ماڵی جوولەکەیەکی ئەبات، کاتێ کە ئەچێتە لای جوولەکەکە زرێ پۆشەکە لەوێ ئەبینێتەوە، ئەمیش پێی ئەڵێت: ئەم زرێ پۆشەت لە کوێ بوو؟ ئەمیش پێی ئەڵێت: (طعمـــة) هێنایە لام و ئەسپاردەی منی کردووە، پرسیار لە (طعمة) ئەکەن، ئەویش سوێندیان بۆ ئەخوات کە هیچ زانیاریەکەم دەربارەی ئەم زرێ پۆشە نیە، زۆری نەما کە پێغەمبەری خوا ﷺ جولەکەکە تاوانبار بکات، چونکە بەڵگەکان ئاشکران و هەمووی ئەوە نیشان ئەدەن کە جولەکەکە ئەم زرێ پۆشەی دزیوە، بەڵام خوای پەروەردگار و بە بەزەیی و دادگەر ئایەت دا ئەبزێنێ و ئەفەرموێت: ﴿ إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيماً ﴾ (النساء:١٠٥) خوای گەورە بێ تاوانی کابرای جوولەکەکەی دەربڕی و کابرای پشتیوانی تۆمەتبار کرد ...! (رواه الشيخين). ئەمەیە دادگەری و ئینصاف لە ئیسلامدا.

یان ئەبینن کە زەینەب قەت ڕۆژێك دانووی لەگەڵ عائشە نەکوڵابوو کەچی ئەبینن لە چیرۆکی تۆمەت بەستنەکە کە ناسراوە بە (حادثة الإفك) هەموو دونیا خەریك بوو ئەوە بڕوا بکەن کە بەڵێ عائشە ئەم کارەی کردووە، زەینەبی کچی جەحش ئەیتوانی ئەمە بە هەڵ وەربگرێت و پێ گیری لە ڕاستی ئەم تۆمەتە بکات، کەچی چوونکە ئەو چاك لە قورئان گەیشتبوو،

چاك ئەیزانی دادگەری پەیوەست نیە بەکەسێ کە ناحەزتە یان دۆستە، بۆیە کاتێ کە پێغەمبەر ﷺ پرسیاری عائشەی لێ کرد، زەینەب فەرمووی: (یـــا رسول الله أحمي سمعي وبصري ، ما علمت إلا خيراً) ئەی پێغەمبەر ﷺ من گوێ و چاوی خۆم ئەپارێزم، من هیچ شتێکم لە عائشە نەبینیوە خێر نەبێت.

یان سەرنج دەن کە چۆن پێغەمبەری خوا ﷺ ئینصاف و دادگەری بەرامبەر ئەهلی (ذمـــة) ئەنوێنێ دەفەرموێ: (من قتل معاهداً لم يَر (يشم) رائحة الجـــنة). سەرنجی یارانی پێغەمبەر ﷺ بدەن! ئەوە ئەبو بەکرە ﷺ دەگەڵ (ربـــيعة الأسلمي) کەوتە دمە دمێ و لەیەکتر خوێندن، ئەبو بەکر قسەیەکی کرد لە دەرهەق (ربـــيعة) کە زۆر گران بوو لەسەر دڵی (ربيعة)، کاتێ کە ئەبوبەکر هەستی کرد کە زوڵمێکی کردووە لە (ربيعة) بەم قسەی کە لە دەرهەق ئەما کردوویەتی! هات و گوتی: ئەی ڕەبیعە! ئەویش گوتی: بەڵێ! وەڵامم دەوە هەمان شتم پێ بڵێوە کە من بە تۆم گوت! کەچی ڕەبیعە ڕەتی کردەوە کە هەمان هەڵە لە دەرهەق ئەبوبەکر دا بکاتەوە، ئەبو بەکریش پێ ی فەرموو: گەر هەقی خۆت نەکەیتەوە من ئەچم شکات لای پێغەمبەری خوا ﷺ ئەکەم، بەنی ئەسلەم بە (ربـــيعة) یان گوت: ڕەحمەتی خوا لە ئەبو بەکر بێت، خۆی قسەی پێ گوتی و هەر خۆشی ئەڕوات شکاتت لێ ئەکات! ڕەبیعەش فەرمووی: بڕۆن ئەبو بەکر بانگ بکەن، با بێت بتانبینێ کە چۆن سەرم ئەخەن .. ئاخر ئەوە ئەبوبەکرە دووەم کەس بوو لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ لە ئەشکەوتی (ثور) خۆیان پەنهان دا (ثـــاني أثـــنين إذ هما في الغار) ئەوە هاوڕێ و هاودەمی پێغەمبەر ﷺ بوو، کاتێ کە ئەبو بەکر تووڕە ئەبێت، پێغەمبەر ﷺ ە تووڕە ئەبێت، بە تووڕە بوونی ئەبو بەکر، خواش تووڕە ئەبێت بە تووڕە بوونی ئەم دوو پیاوە، کە

خـواش تـووڕە بـوو ڕەبیعە بە فەتارەت ئەچێت. ! ! ئە بو بەکر ئەچێتە لای پێغەمـبەر ﷺ و ڕووداوەکـەی بـۆ گێـڕایەوەو فەرمـووی: هێـندێ قـسەم بـە ڕەبـیعە گوت و دڵیم بریندار کرد، داوام لێ ی کرد کە قسەکەم پێ بڵێتەوە، کەچـی ئـەو ڕەتـی کـردەوە، پێغەمـبەریش ﷺ بانگـی ڕەبـیعەی کردو پێی فەرمـوو ئەوە چیتە لەگەڵ ئەبو بەکر؟ ئەمیش پێی گوت: ئەی پێغەمبەری خـوا هـەر ئـەوە بـوو کە گوێت لێ ی بوو، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: بەڵێ وەڵامی مەدەوە، بەڵکو پێی بڵێ: (غفر الله لك يا ابا بكر، غفر الله لك يا ابا بكـــر) ، واتــە: خوات لێ خۆش بێت ئەبو بەکر، خوات لێ خۆش بێت ئەبو بەکر.

ئینصافی و دادگەری لە سەردەمی خواناسیدا :

١. ئەگێـڕنەوە کـەوا ڕۆژێـك کـۆمەڵە مێـرووولەیەك بەسـەر قاچـی سـولەیمان پیـچغەمبەر ﷷ هەلگەڕابـوون، لـە نـێو ئاپـۆرەی مێـرووولەکان مێرووولەیەك قاچـی سـولەیمان پێغەمـبەری گەسـت، سـوڵەیمانیش لـە هەژمەتـی ئـازاری گەسـتنەکەی کەوشـێکی گـرتە مێـرووولەکان و هەمـووی کوشـتن. ! ! خـوای گـەورەش پـێ ی فەرمـوو: ئـەی سـولەیمان تـەنها مێروو لەیەك تۆی گەست ئەوە ئەوانی ترت بۆ کوشت؟ ؟ !

٢. هەر دەگێڕنەوە کەوا ڕۆژێك عیسا ﷷ لە گەڵ هێندێ لە حەواریەکان بە ڕێگایـە دا ئەڕۆیـشتن لـە ڕێگـا چاویان بەکەلاکی گوێ درێژێکی تۆپیوا ڕەت بـوون، یەکـێك لـە حەواریـەکان لووتـی خۆی گرت و گوتی: ئەی بۆنی چەند ناخۆشـە، ئـەوی تـر گوتـی بزانن چـەند خـراپ ئاوساوە ئەوی تر گوتی ئایا دیمەنێکـی چــەند ناشـرینی هەیـە؟ عیـساش ﷷ قامکـی بـۆ ددانەکانـی ڕاکێـشاو فەرمـووی: ئـها بـنۆڕن ددانـەکان چـەند جـوان وسـپین. ! ! بـۆیە

ئینسان لە سەریەتی هەمیشە شتی جوان لە چاوەکانی دا ببینێت و تاڵب بەگەڕان بەدوای شتی نابووت و نا بەڵەد نەبێت.

٣. وەفاداری پێغەمبەر ﷺ بەشێك بوو لە ئینصاف و دادگەری ئەو زاتە پاکە: بۆیە ئەبینن کە پێغەمبەری نازدار ﷺ کە خێرێکی بۆ ئەهات، هەڵئەسا بەشێکی ئەبەخشی یەوە بۆ دەستە خوشکەکانی خەدیجە، کە لە کاتی زێندوێتیا ئەهاتن و سەردانی ماڵی پێغەمبەریان ئەکرد، ئەمەش وەفایەك بوو بۆ خاتوو خەدیجەی دایکمان.

تەواو.